

УДК 340.112:316.752:316.334.56

МІСТО ТА МІСЬКЕ ПРАВО ЯК ПРЕДМЕТ АКСІОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ CITY AND URBAN LAW AS A SUBJECT OF AXIOLOGICAL DISCOURSE

Мельничук О.С.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
докторант кафедри теорії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Стаття присвячена дослідженню міста як цінності права, що доводиться на підставі ціннісної характеристики міста в його історичному, соціальному, культурному та економічному аспектах. Доведено, що місто займає одне з принципових місць в системі цінностей права, а міське право містить систему міських правових цінностей та цінностей міського права. Серед міських правових цінностей: територіальна громада, міське самоврядування, органи самоорганізації міського населення тощо, а серед цінностей міського права: міський правопорядок, міська правова система, міський правовий простір тощо.

Ключові слова: місто, цінності права, міське право, міські правові цінності, цінності міського права.

Статья посвящена исследованию города как ценности права, что доказывается на основании ценностной характеристики города в его историческом, социальном, культурном и экономическом аспектах. Доказано, что город занимает одно из принципиальных мест в системе ценностей права, а городское право содержит систему городских правовых ценностей и ценностей городского права. Среди городских правовых ценностей: территориальная громада, городское самоуправление, органы самоорганизации городского населения и т.д., а среди ценностей городского права: городской правопорядок, городская правовая система, городское правовое пространство и т.д.

Ключевые слова: город, ценности права, городское право, городские правовые ценности, ценности городского права.

The article is devoted to research the city as one of the values of law that is proved on the basis of the axiological characteristics of the city in its historical, social, cultural and economic aspects. It is proved that the city occupies one of the principal places in the values of law system and urban law contains the system of urban legal values and values of urban law. Among the urban legal values are: local community, urban self-government, bodies of self-organization of the urban population etc., and among the values of urban law: urban legal order, urban legal system, urban legal space and so on.

Key words: city, values of law, urban law, urban legal values, values of urban law.

Постановка проблеми. Сучасне правове життя немислиме без міста як центру соціального організму, що розвивається. Будучи зосередженням найбільш передових інститутів суспільства, місто завжди було ядром цивілізації, виконуючи не лише управлінські функції у рамках свого простору, але й розповсюджуючи свій вплив на периферійну територію.

Місто – це центр, вплив якого на сучасну цивілізацію проявляється у багатьох напрямках, розходить-ся «круговими хвилями в усі кінці земної кулі» [1, с. 21]; і одночасно точка, з якої він контролюється. Та-

ким чином, цивілізаційні цінності зосереджуються в містах і несуть в собі різноманітні соціокультурні сенси та знаки, символи та міфи, норми та образи. Отже, місто є полем існування цивілізаційних цінностей, які воно виробляє та накопичує, і тому виступає як самостійна цінність.

Стан дослідження. Розробки проблематики міста є характерними для соціології та економіки та присутні у роботах таких дослідників, як В. Вагін, Л. Вірт, Ю. Горелова, Н. Зубаревич, С. Пірогов та ін. Особливе місце для розуміння міста як цінності права, а також цінностей міського права є дослідження в

історико-правовій та господарсько-правовій сферах, які стверджують існування міського права як історичного явища та міського господарського права у сучасному праві (Р. Джабраїлов, М. Кобилецький, К. Сігалов та ін.).

Разом із тим, слід підкреслити, що ціннісні характеристики міста та міського права не ставали предметом окремого дослідження. Саме тому **метою** статті є визначення правового виміру цінності міста та міського права.

Виклад основного матеріалу. Ціннісна характеристика міста, як правило, розкривається через його історичну, соціальну, культурну, економічну цінність. При цьому не менш важливим ціннісним виміром міста є правовий, який виражається у виявленні місця міста в системі цінностей права. Серед таких цінностей, наприклад, виділяють права людини, власність, безпеку, а ближче до феномену міста – територіальну громаду, міське самоврядування, міське планування тощо. Ці загальносоціальні цінності, серед яких можна назвати місто, є значимими не тільки для права, але й для інших соціальних інститутів, які знаходяться в тісному переплетенні один з одним. Тому перспективним представляється розгляд ціннісної характеристики міста крізь призму права, історії, економіки.

Один із ракурсів історичної цінності міста полягає в тому, що його формування стало історичною точкою відліку для безлічі процесів, які привели до виникнення права, держави, уявлень про права і свободи особистості, а надалі – про конституційний устрій, розподіл влади, місцеве самоврядування. Як зазначає М. М. Кобилецький, історичний досвід українських міст без перебільшення можна назвати революцією в міському самоврядуванні, що доводиться існуванням в містах Гетьманщини і Києві Магдебурзького права як однієї з найбільш відомих систем середньовічного міського права [2, с. 1].

Заслуговує на визнання точка зору, що була озвучена в ракурсі досліджень історії міського права в Україні, щодо того, що однією з основних тенденцій формування специфічного міського правового поля є наступність права. А це веде до вирішення питання, яке полягає в обґрунтуванні наступності у розвитку міського права в Україні та виявленні впливу його історії на сучасне існування міського права [3, с. 140-141]. Історія міського права в Україні свідчить, що автономність та самостійність міст – це запорука їх сталого розвитку, що особливо актуально в умовах зростаючих тенденцій децентралізації державної влади.

Соціальний зріз цінності міста також може бути розглянутий в історичному контексті як історія становлення самодостатніх та рівноправних співтовариств, як історія боротьби за соціальну рівність суб'єктів соціальних відносин. Тут логічно вписується юридичне закріплення правових статусів цих суб'єктів, що тільки підкреслює соціально-правове переплетення в аксіології міста.

Сучасну соціальну цінність міста можна вбачати у всесвітніх тенденціях розвитку міст. Як зазначають

представники соціології міста, на перший план виходять три основні міські системи, що пов'язано з глобальними змінами в усьому світі, розвитком міжнародних відносин та руйнуванням монопольного диктату національної держави щодо функціонування міських систем. Виділяється приматна міська система, яка характеризується наявністю одного великого міста, як правило столиці, домінуючого в національній міській системі. Збалансована міська система, яка характерна для європейських міст з формуванням суб'європейських регіональних систем, передбачає, що міста, які мали переваги в рамках національної міської системи, втрачають своє значення, у той час як міста у прикордонних районах та транспортних точках набувають нового змісту. Центральність та периферійність того чи іншого міста зміщуються або замінюють один одного. Особливої уваги заслуговує обґрунтування транснаціональної міської системи, яка з'явилася в результаті формування нового типу зв'язків між ключовими виробничими фірмами та сервісними компаніями, де національні уряди повністю втрачають можливість контролю над цими процесами. Такі глобальні міста як Нью-Йорк, Лондон та Токіо формують свою систему, у тому числі правову та економічну та радше реагують на глобальні процеси, ніж на дії національних урядів [4, с. 52-53].

По суті, ідеться про децентралізацію та послаблення державної влади в містах, центр-периферійні відносини між містом та державою, де держава втрачає роль центру. Міські системи виробляють свої орієнтири й у праві для врегулювання нових відносин. Тут можна стверджувати існування не тільки міських систем, але й міських економічних, фінансових, управлінських, правових систем тощо поряд, наприклад, з національними та регіональними правовими системами.

Крім того, слід звернутися до однієї з основних ціннісних складових міської системи та погодитися з тим, що місто – це, передусім, городяни, а не будівлі, виробничо-економічні процеси, структура управління тощо. З соціально-ціннісних позицій місто дає основи для формування особистісної позиції городянина стосовно безлічі предметів. Таким чином, соціальна цінність міста в першу чергу пов'язана з соціокультурною детермінацією свідомості індивіда і його поведінки, що, поза сумнівом, відображається в праві. Як відмічають соціологи, відстоюючись в культурі, досягнення соціальної практики проникають у суспільну свідомість, звідки і повертаються потім соціальної практиці у вигляді систематизованих і нових текстів [5]. Місто стає джерелом створення нових нормативних приписів.

Культурна складова цінності міста очевидна. Як правило, саме в місті знаходяться історико-культурні цінності, воно визначається цінними особливостями архітектурно-планувального середовища, визнаними його жителями як пам'яток. Місто – це не просто сукупність вулиць, площ, набережних, парків, садів. Воно обов'язково припускає наявність певного духу, атмосфери, специфічного культурного простору, на-

родженого духовно-творчими практиками його жителів [6, с. 355].

Теза соціальної науки про те, що міська культура може бути розглянута як процес кодування та декодування нормативно-ціннісних зразків діяльності і поведінки людей, що накопичуються в предметній формі [5], цілком застосовна й у сфері праворозуміння. Адже завдяки предметній формі тексти, незалежно від тієї семіотичної системи, мовою якої вони народжені і виражені (книги та журнали, ноти та картини, релігійні та правові тексти тощо), можуть передаватися людьми один одному, а також передаватися від покоління до покоління у вигляді культурної спадщини.

Економічна цінність міста також доказова, виходячи з різних підстав. В історико-економічному сенсі західноєвропейське місто мало товарно-економічну цінність. Городяни, прагнучи мати найбільшу кількість міських прав і свобод, використовували різноманітні важелі для нівеляції впливу феодалів в їх привілеях і правах на міста. Феодали іноді були вимушені дарувати городянам вольності або зазнавши поразки у військовому чи політичному протистоянні, або завдяки економічним обставинам. Дуже часто окремі права, повинності або вся муніципальна незалежність просто викупалися у сеньйора [7, с. 190]. Таким чином, місто як джерело свободи ставало предметом товарно-грошових відносин. На додаток слід зазначити, що саме місто продукувало існування розмінної монети (грошових знаків), що підкреслює його економічну значимість.

Із сучасних позицій розуміння економічної цінності міста можна говорити про нього як про центр модернізації економіки [8, с. 5] за різноманітними напрямками. Ідеться про інноваційну та інвестиційну діяльність у рамках міської інфраструктури як компоненту добробуту соціуму. Економіко-правова цінність сучасного міста також пов'язана із забезпеченням його розвитку за допомогою господарсько-правової регламентації та формуванням міського господарського права. При цьому місто не слід ототожнювати з територіальною громадою або органами місцевого самоврядування, як не слід прирівнювати підприємство та трудовий колектив, або підприємство та його адміністрацію [9, с. 339].

Помітно, що місто може посідати одне з центральних місць у ціннісних рядах різних галузей знань. Враховуючи філіаційні процеси, постійне перетікання різних цінностей з однієї сфери продукування цінностей в іншу, можна стверджувати існування аксіологічних основ правової цінності міста. Кожна з наведених вище ціннісних характеристик міста може бути визнана полем для нормування (відображення в праві) історичних, соціальних, культурних, економічних цінностей. Таким чином, місто, будучи відображеним у праві і забезпечуваним правом, може розглядатися як цінність права.

В українському праві місто визнається суб'єктом правовідносин як адміністративно-територіальна одиниця, тобто як територіальна структурна одиниця держави [10, с. 402], що вже вказує на його ста-

тусну цінність як форму правосуб'єктності. Між тим, реалізація містом своєї правосуб'єктності в українському праві характеризується обмеженістю як за обсягом, так і за змістом і в більшості випадків ототожнюється з владною компетенцією органів місцевого самоврядування. Проте правосуб'єктність міста цим не обмежується, оскільки його функціонування також забезпечується діяльністю територіальних громад, що дозволяє місту виступати суб'єктом правовідносин (конституційних, адміністративних, господарських тощо).

Встановлення правосуб'єктності міста – один із доказів його цінності в праві. В історичному контексті набуття містом певних прав і обов'язків пов'язувалося з даруванням місту і міським жителям вольностей, обсяг і зміст яких варіювалися залежно від волі владної особи (приміром, грамоти 1432 р. і 1497 р. про введення Магдебурзького права в місті Луцьку). Наявність у певного середньовічного міста подібної грамоти підтверджувала його політичну, військову, економічну цінність і, як наслідок, цінність його міського права.

На противагу грамотам, що визначають статус міста за волею правителя, статuti або хартії міст свідчать про те, що місто є кошиком громадянського суспільства, оскільки вони формувалися на началах демократії безпосередньо громадянами. Так, в 2011 р. був прийнятий Статут територіальної громади міста Одеси, в якому регламентуються не лише функціональні питання місцевого самоврядування, але й знаходиться відображення культурна спадщина міста, окреслюються шляхи сприяння його соціально-культурному розвитку [11].

Крім того, цінність міста в українському праві підтверджується винятковим правовим статусом міст Києва та Севастополя. Також цінність міста може зумовлюватися його роллю в культурному житті країни, як, приміром, пропонують автори законопроектів «Про особливий статус міста Львова» (реєстр № 2194 від 19.09.2006 р.), «Про Львів – місто культурної спадщини» (реєстр № 2194 від 17.11.2006 р.), «Про спеціальний статус міста Кривий Ріг» (реєстр № 1239 від 18.12.2007 р.).

Очевидно, що однією з основних складових міської правової системи є її ціннісно-нормативна наповненість та визначеність. Доказовість такого твердження пов'язана з міськими правовими цінностями та цінностями міського права, які не тільки наповнюють міський правовий простір, але й визначають його. Так, ціннісна визначеність міського простору досягається за допомогою наявності в ньому культурних цінностей, які у тому числі виражаються в їх правовому оформленні. Правовий образ кожного міста (його цінності, норми, смисли і т.д.) пов'язаний із прагненням його носіїв захистити свої культурні цінності. Наприклад, для Флоренції збереження архітектурного надбання, образу світової столиці живопису, історичної величі республіканського духу, що бере початок в епоху Медичі, є безперечним ціннісним фундаментом для її міського правового простору. Для Одеси таким фундаментом є

такі культурні цінності як архітектурна унікальність центру міста, історична спадщина першого досвіду введення «порто-франко» в Російській Імперії, етнічний плюралізм, образ столиці гумору, Південної Пальміри тощо.

Захист різних культурних цінностей виражається в таких нормативно-правових формах як статути міст, програми збереження культурної спадщини міст (Національна програма збереження та використання пам'яток архітектури та історичних міст, 2000 р.; Комплексна програма збереження історичної забудови міста Чернівців на 2009-2015 рр.), список Світової спадщини ЮНЕСКО тощо. Тим самим, констатуємо забезпечення культурних цінностей за допомогою правових засобів, їх слід визнати цінностями міського права.

Таким чином, міські цінності набувають правового статусу, коли відбувається їх нормативна прив'язка до території та смислового простору конкретного міста.

Яскравим прикладом правового ціннісно-нормативного механізму, що забезпечує культурну ідентичність міста, є територіальна громада. Право та реальна здатність територіальної громади самостійно або через органи місцевого самоврядування вирішувати проблеми місцевого значення є ключовою правовою цінністю, що існує в міському праві. Територіальна громада є єдиною ланкою між місцевим самоврядуванням і правовою системою міста, нормативним центром якої є статут територіальної громади.

Ціннісно-нормативна наповненість міської правової системи отримує свою конкретизацію у зв'язку з певними ситуаціями і подіями, при цьому вже не просто наповнюючи цінностями міський правовий простір, а визначаючи його. Крім того, ціннісно-нормативна визначеність міського правового простору передбачає оціночну складову, яка неможлива без

існування суб'єкта оцінки, а відповідно основного елементу такого центрування.

Між тим, найчастіше центрування міських цінностей в порядку їх правового забезпечення відбувається через виникнення екстраординарних ситуацій, постфактум, тоді як є очевидною цінність підтримки в місті ординарних ситуацій, що дозволяє попередити виникнення екстраординарних ситуацій. Зміна такої ситуації прямо пов'язана зі змінами у свідомості міських жителів, а також зі змінами в міській правосвідомості представників міської влади. Наприклад, цінність забезпечення транспортної інфраструктури міста займає центральне положення тільки тоді, коли це призводить до виникнення екстраординарної ситуації (пересування по місту стає ускладненим), тоді як така ситуація, навіть при виникненні фактів-подій, могла б бути ординарною при її прогнозуванні та додатковій підготовці до неї.

Висновки. Місто займає особливе місце в системі цінностей права. Це знаходить своє вираження в тому, що місто постає як цінність в історичному, соціальному, економічному, культурному сенсах, що сприяє його юридизації. Місто стає об'єктом і суб'єктом права, зростає його роль у правовому житті суспільства. Ще одним значущим ракурсом ціннісної характеристики міста у праві є наявність унікальних цінностей (архітектурних, культурних, географічних, історичних і т.д.) в кожному місті, що зумовлює особливості міського права в аспекті існування міської правової системи та правової системи кожного українського міста.

Ціннісна наповненість міського простору виражається в існуванні міських правових цінностей (територіальна громада, місцеве самоврядування, органи самоорганізації міського населення тощо) та цінностей міського права (міський правопорядок, міська правова система, міський правовий простір тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вирт Л. Городское общество и цивилизация / Л. Вирт // Личность. Культура. Общество. – 2006. – Вып. 2 (30). – С. 21–32.
2. Кобилецький М. М. Магдебурзьке право та його застосування в Україні (XIV – перша половина XIX ст.) : Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук ; спец. : 12.00.01 – Теорія та історія держави і права; Історія політичних і правових учень / М. М. Кобилецький. – Л., 2010. – 40 с.
3. Хомко Л. Порівняльно-історичне дослідження міського права в Україні (XII-XIX): основні засади / Л. Хомко // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : Матер. XIII регіон. наук.-практ. конф., 8-9 лютого 2007 р. – Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету ім. І. Франка, 2007 – С. 140–141.
4. Вагин В. Социология города / В. Вагин. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/Vagin/index.php
5. Конспект лекцій по курсу «Социология города» / Сост. : Пирогов С. В. – Томск : Томский государственный университет, 2003. – 149 с.
6. Горелова Ю. Р. Образ города : единство реального и идеального / Ю. Р. Горелова // Личность. Культура. Общество. – 2009. – Том XI. – Вып. 4 (№№ 51-52). – С. 353–360.
7. Сигалов К. Е. Цивилизационные факторы становления среды права в средневековом городе / К. Е. Сигалов // Право и образование. – 2006. – № 3. – С. 178–193.
8. Зубаревич Н. В. Города как центры модернизации экономики и человеческого капитала / Н. В. Зубаревич // Общественные науки и современность. – 2010. – № 5. – С. 5–19.
9. Джабраїлов Р. А. Господарська правосуб'єктність міста: теорія і практика : моногр. / Р. А. Джабраїлов. – Донецьк : Ноулідж, 2010. – 455 с.
10. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підруч. / О. Ф. Скакун. – 3-е вид. – К. : Алерта; ЦУЛ, 2011. – 524 с.
11. Статут територіальної громади міста Одеси : Затверджено Рішенням Одеської міської ради від 25 серпня 2011 р. №1240-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/OD110471.html